

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه شهید باهنر کرمان

دانشکده حقوق و الهیات

بخش معارف اسلامی و حقوق

پایان نامه تحصیلی برای دریافت درجه کارشناسی ارشد رشته حقوق گرایش
حقوق خصوصی

بررسی فقهی و حقوقی شبیه سازی انسان

مؤلف:

راضیه جبالبارزی

استاد راهنما:

دکتر ایوب احمدپور

استاد مشاور:

دکتر محمدرضا امیرمحمدی

تیرماه ۱۳۹۳

تقدیم به:

پدر و مادر عزیزم؛

که تمامی موفقیت هایم مرهون پشتیبانی های بی دریغ آن هاست.

و

همسر مهربانم

که همواره همراه و پشتیبان من بوده و لحظه ای مرا تنها نگذاشته است.

تقدیر و تشکر

اگرچه نام اینجانب به عنوان نویسنده و پدید آورنده اثر درج گردیده است، اما فراهم آمدن نهایی مطالب این پژوهش را مرهون زحمات و دلسوزی های بزرگوارانی هستم که لازم است مراتب تشکر و قدردانی خود را نسبت به این عزیزان اعلام نمایم. از استاد بزرگوار **جناب آقای دکتر ایوب احمد پور کمال** تشکر را دارم که با راهنمایی های ارزنده خود مرا در نگارش و تکمیل این پژوهش یاری نمودند.

همچنین از استاد ارجمند و گرانقدر **جناب آقای دکتر محمد رضا امیر محمدی** قدردانی می نمایم که با وجود اشتغالات پژوهشی فراوان، قبول زحمت کرده و ارشادات لازم را جهت بهبود در روند تحقیق ارائه فرمودند.

در آخر کلام، از کلیه اساتید بزرگوار و فرزانه که مجال حضور در محضر آنان را داشتم کمال قدردانی و تشکر را دارم.

راضیه جبالبارزی

تیرماه ۱۳۹۳

چکیده

شبیه سازی انسان و احتمال ایجاد نسلی که در آن جنس واحدی (حسب مورد، مرد یا زن) به عنوان تعیین کننده خصوصیات ژنتیکی جنین و تنها منشأ آن باشد، مباحثی را در محافل مختلف علمی موجب شده است. این پدیده از مسائل ناپیدای فقه و حقوق است که احکام آن به بررسی بیشتری نیاز دارد. بررسی مشروعیت شبیه سازی انسان از دیدگاه فقهی و حقوقی محورهای اصلی بحث استدلالی این پژوهش می باشد. مبانی علمی شبیه سازی انسان، بررسی آن از منظر اخلاق و ادیان الهی، قرارداد شبیه سازی انسان، عوامل محدود کننده این قرارداد، برخی از احکام و آثار حقوقی مربوط به طفل ناشی از شبیه سازی نظیر اهلیت و نسب از مباحث مطرح در این پژوهش است. در خصوص جایگاه این پدیده در فقه اسلامی باید متذکر شد عالمان اهل سنت به اتفاق آراء شبیه سازی انسانی را محکوم می کنند و آن را عملی نامشروع، خلاف اسلام و غیر اخلاقی می دانند، در حالیکه در میان عالمان شیعه چهار نظریه وجود دارد، یک؛ جواز مطلق شبیه سازی انسان. دو؛ جواز محدود شبیه سازی انسان. سه؛ حرمت ثانوی شبیه سازی انسان. چهار؛ حرمت اولی شبیه سازی انسان. در مورد قرارداد شبیه سازی به نظر می رسد عقدی تملیکی، معوض و لازم است که عواملی چون نظم عمومی، اخلاق حسنه و قانون از عوامل محدود کننده این قرارداد محسوب می شود. همچنین در بحث از احکام حقوقی طفل شبیه سازی شده از جمله اهلیت آنها باید گفت این کودکان به شرط زنده متولد شدن قابلیت دارا شدن حق را دارند و در صورتی که به سن بلوغ برسند می توانند حقوق مالی خود را اعمال نمایند مگر اینکه به علت جنون یا سفه اهلیت آنها زائل شود. در مورد نسب این اطفال نیز باید متذکر شد چه منشاء نسب واحد باشد چه متعدد، وجود منشا به تنهایی برای انتساب طفل شبیه سازی شده به منشاء، یعنی صاحب سلول، کفایت می کند بنابراین، طفل را می توان حداقل به صاحب سلول ملحق دانست، حتی اگر نتوان او را ملحق به طرفین دانست. در واقع اطفال ناشی از شبیه سازی از حیث احکام حقوقی هیچ تفاوتی با سایر اشخاص ندارند.

واژگان کلیدی: شبیه سازی انسان، قرارداد، اهلیت و نسب انسان شبیه سازی شده.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۱	مقدمه.....
	فصل اول: مبانی علمی شبیه سازی انسان و بررسی آن از دیدگاه اخلاق و ادیان الهی
۸	مبحث نخست: مفهوم شبیه سازی و پیشینه آن.....
۸	گفتار نخست: مفهوم شبیه سازی.....
۹	گفتار دوم: پیشینه شبیه سازی.....
۱۰	بند نخست: سابقه علمی و تاریخی شبیه سازی تا پیش از تولد دالی.....
۱۲	بند دوم: تولد دالی.....
۱۴	مبحث دوم: شبیه سازی انسان.....
۱۵	گفتار نخست: تعریف شبیه سازی انسان.....
۱۶	گفتار دوم: انواع شبیه سازی انسان.....
۱۷	بند نخست: شبیه سازی مولد.....
۱۷	الف) تفکیک بلاستومری.....
۱۷	ب) شبیه سازی پیوند (انتقال) هسته ای.....
۲۰	بند دوم: شبیه سازی غیر مولد.....
۲۱	مبحث سوم: شبیه سازی از دیدگاه اخلاق.....
۲۲	گفتار نخست: مکتب سود انگار.....
۲۴	گفتار دوم: مکتب تکلیف گرا.....
۲۵	گفتار سوم: مکتب فضیلت مدار.....
۲۵	مبحث چهارم: شبیه سازی از دیدگاه ادیان الهی.....
۲۷	گفتار نخست: دیدگاه مسیحیت.....
۲۸	گفتار دوم: دیدگاه یهودیت.....
۲۹	گفتار سوم: دیدگاه اسلام.....
۳۰	بند نخست: دیدگاه فقه عامه.....
۳۰	بند دوم: دیدگاه فقه امامیه.....
۳۲	نتیجه گیری فصل.....
	فصل دوم: شبیه سازی انسان از دیدگاه فقه اسلامی
۳۶	مبحث نخست: دیدگاه فقه عامه.....
۳۶	گفتار نخست: دلایل حرمت شبیه سازی انسان.....

۳۷	بند نخست: دلایل کلامی-اعتقادی.....
۳۷	الف) شبهه خلق و اعجاز.....
۳۸	ب) تحدی با خالق.....
۳۹	ج) تغییر خلق الله.....
۳۹	د) نقض سنت زوجیت.....
۴۰	بند دوم: دلایل فقهی-حقوقی.....
۴۱	الف) لزوم تولید مثل جنسی.....
۴۲	ب) اختلاط انساب.....
۴۳	ج) ابهام در روابط خویشاوندی.....
۴۴	د) ابهام در نفقه و ارث.....
۴۵	بند سوم: دلایل اخلاقی.....
۴۵	الف) نقض کرامت ذاتی انسان.....
۴۷	ب) ایجاد انسان های درجه دوم.....
۴۷	ج) استفاده ابزاری از انسان.....
۴۸	د) ودیعه بودن جسم انسان.....
۴۸	ه) نابودی جنین های ناخواسته.....
۴۹	بند چهارم: دلایل اجتماعی-روانشناختی.....
۵۰	الف) به هم خوردن توازن جنسیتی.....
۵۱	ب) افزایش بی حساب جمعیت.....
۵۱	ج) نابودی فردیت و تمایز.....
۵۲	د) افزایش عمر، بیکاری و شورش.....
۵۳	ه) دشواری های خاص شخص شبیه سازی شده.....
۵۴	بند پنجم: دلایل علمی.....
۵۴	الف) پیری زودرس.....
۵۵	ب) نا ایمنی این تکنیک.....
۵۶	ج) کاهش تنوع بیولوژیک و افزایش بیماری های ژنتیکی.....
۵۷	گفتار دوم: ارزیابی کلی دیدگاه فقه عامه.....
۵۷	بند نخست: دلایل نافی شبیه سازی انسان.....
۵۷	بند دوم: مستندات فقهی.....
۵۸	الف) قیاس.....
۵۸	۱. استناد به قاعده.....
۵۹	۲. نقد کاربرد قاعده.....

۶۰	ب)سلا ذرائع.....
۶۰	۱.استناد به قاعده.....
۶۱	۲.نقد کاربرد قاعده.....
۶۲	ج)قاعده درء مفسد.....
۶۲	۱.استناد به قاعده.....
۶۳	۲.نقد کاربرد قاعده.....
۶۴	مبحث دوم:دیدگاه فقه امامیه.....
۶۵	گفتار نخست:حکم شبیه سازی انسان.....
۶۵	بند نخست:جواز مطلق.....
۶۸	بند دوم:جواز محدود.....
۶۹	بند سوم:حرمت ثانوی.....
۷۵	بند چهارم:حرمت اولی.....
۷۷	گفتار دوم:بررسی دلایل فقه امامیه.....
۷۷	بند نخست:حکم حرمت اولی.....
۷۷	الف)دلیل تغییر خلق الله.....
۷۹	ب)دلیل عدم مالکیت بر جسد.....
۸۰	بند دوم:حکم حرمت ثانوی.....
۸۰	الف)مسائل اخلاقی.....
۸۱	ب)مسائل حقوقی.....
۸۲	ج)مسائل اجتماعی.....
۸۳	بند سوم:جواز محدود.....
۸۴	بند چهارم:جواز مطلق.....
۸۶	نتیجه گیری فصل.....

فصل سوم:پیامدها و آثار حقوقی شبیه سازی انسان

۸۹	مبحث نخست:ماهیت حقوقی قرارداد شبیه سازی.....
۹۰	گفتار نخست:قرارداد شبیه سازی.....
۹۱	بند نخست:عقد مختلط.....
۹۴	الف)بیع عضو.....
۹۵	ب)اجاره اشیاء.....
۹۶	ج)اجاره رحم.....
۱۰۰	بند دوم:عقد تملیکی.....
۱۰۲	بند سوم:عقد معوض.....

۱۰۳	بند چهارم: عقد لازم.....
۱۰۵	گفتار دوم: عوامل محدود کننده قرارداد شبیه سازی.....
۱۰۵	بند نخست: قانون.....
۱۰۶	بند دوم: نظم عمومی.....
۱۰۸	بند سوم: اخلاق حسنه.....
۱۰۹	مبحث دوم: برخی از احکام حقوقی طفل شبیه سازی شده.....
۱۱۰	گفتار نخست: اهلیت.....
۱۱۰	بند نخست: اهلیت تمتع.....
۱۱۲	بند دوم: اهلیت استیفا.....
۱۱۳	الف) صغار.....
۱۱۴	ب) اشخاص غیر رشید.....
۱۱۵	ج) مجانین.....
۱۱۵	گفتار دوم: نسب.....
۱۱۶	بند نخست: تعریف نسب.....
۱۱۶	بند دوم: شبیه سازی و تعریف نسب.....
۱۱۷	بند سوم: شبیه سازی و آثار نسب.....
۱۲۱	بند چهارم: شبیه سازی و نسب در فقه امامیه.....
۱۲۷	نتیجه گیری فصل.....
۱۲۹	نتیجه گیری نهایی.....
۱۳۳	پیشنهادات.....
۱۳۴	منابع و مآخذ.....

مقدمه

پیشرفت دانش بشر آن چنان سرعت گرفته است که گاهی تصور برخی از واقعیات تحت سیطره علوم تجربی، امری دشوار و باورنکردنی می نماید. در پایان قرن بیستم، علم به اوج شکوفایی خود رسید، راز اتم گشوده شد، مولکول های حیات آشکار گردیدند و رایانه های الکترونیکی به وجود آمدند، این سه دستاورد سرآغاز سه انقلاب بنیادی انقلاب کوانتومی، انقلاب DNA و انقلاب رایانه ای شدند. به کارگیری فن آوری های نوین پزشکی نیازمند بررسی همه جانبه از دیدگاه فلسفه، اخلاق، باورهای مذهبی، تاریخی، جامعه شناسی، روانشناسی فردی و اجتماعی و حقوق می باشد. پدیده هایی مانند شبیه سازی انسان به دلیل تازگی، تنوع، پیچیدگی و گستردگی شان مشکلات خاص خود را بر می انگیزند و نباید عجولانه و شتابزده پاسخ داده شوند و چه بسا ارائه یک راه حل شتابزده و بدون بررسی و ارزیابی همه جانبه و از دیدگاه های مختلف، مشکلات و زیان هایی را به دنبال داشته باشد که عدم اتخاذ چنین تصمیمی چنان نتایجی را در پی نداشته باشد.

شبیه سازی یکی از روش های نوین در میان روش های درمان ناباروری است که در آن نه تنها بارداری به روش مصنوعی حاصل می شود بلکه به جای سلول جنسی یک سلول جسمی و یک سلول جنسی با یکدیگر ترکیب می شوند و جنین حاصل به این روش وارد رحم زن می شود. درست است که این روش را یکی از روش های درمان ناباروری می دانیم اما نباید تصور کرد کاربرد این روش فقط در درمان ناباروری است. می توان اعضای بدن بیماران را شبیه سازی کرد تا در صورت لزوم از شبیه ساخته ها (کلون) برای پیوند اعضا بهره گرفت، بدون اینکه خطرات ناشی از سیستم ایمنی در پیوند از بدن فرد دیگر بیماران را تهدید کند.

انواع مختلف شبیه سازی عبارت است از شبیه سازی انسانی، حیوانی و گیاهی که موضوع این پژوهش به شبیه سازی انسانی منحصر شده است، لذا در هر مورد که واژه شبیه سازی به تنهایی به کار رفته است تحقیقاً منظور شبیه سازی انسانی است. لازم به ذکر است بر اساس مطالعات مقدماتی صورت گرفته، شبیه سازی انسان با دو هدف درمانی و تکثیری انجام می پذیرد که صرف نظر از شبیه سازی درمانی که به نظر می رسد منع قانونی و شرعی نداشته باشد، شبیه سازی مولد انسان موانع و مشکلات جدی را به همراه دارد که به نظر می رسد چنانچه به شیوه ای نظام مند و در قالب

قوانین و مقررات صورت بگیرد، بتوان در شرایطی خاص آن را جایز دانست. خصوصاً آن که اگر این امر صورت پذیرد، به هر حال آثاری دارد که به صرف اعلام موافقت یا مخالفت با این پدیده، تکلیف حقوقدانان در این خصوص مرتفع نمی‌گردد و حقوق ناگزیر است به مسائل حقوقی متعاقب آن نیز پردازد.

مسئله شبیه سازی از همان آغاز از جهات مختلفی مورد بحث و نقض و ابرام واقع شد. آیا این کار در صورت موفقیت قطعی، به سود بشر است یا به زیان او؟ آیا این کار دخالت در کار خداوند و نقض اصول اخلاقی نیست؟ آیا این کار مانع آزادی انتخاب نسل آینده نیست؟ آیا این حرکت بر خلاف سنت تنوع الهی به شمار نمی‌رود، پرسش‌هایی از این دست، عالمان دین، فیلسوفان اخلاق و سیاستمداران را به یک سان به خود مشغول داشته است.

گروهی به شدت آن را عملی غیر انسانی و خلاف اخلاق شمرده‌اند، حال آن که کسان دیگری آن را عالی‌ترین دستاورد بشری قلمداد نموده‌اند. سازمان ملل، یونسکو و اتحادیه اروپا خواستار منع هر گونه عملیات شبیه سازی انسانی شده و آن را ناقض کرامت انسانی دانسته‌اند. در مقابل برخی از دانشمندان به اوژنیسم^۱ (جنبش به نژادی) پیوسته و از این عمل حمایت کرده‌اند. این مسئله ذهن مسلمانان و فکر فقیهان و فیلسوفان را به خود معطوف داشته است.

برای مثال، در غرب پاپ و هابرماس بر ضد این پدیده موضع گرفته‌اند. در جهان اسلام نیز شیخ الازهر، محمد سید طنطاوی، دکتر یوسف القرضاوی و دیگر علمای اهل سنت قاطعانه بر ضد این عمل موضع گیری نموده، آن را مغایر دین و شرع دانسته‌اند. اما از سوی دیگر، علامه فضل الله از مخالفت خودداری کرده و خواستار ارزیابی دقیق تر همه جوانب مسئله شده است و در مجموع رأی به جواز داده است. پاره ای از فقیهان نیز در پی حل مسائل ارث و نسب و دیگر مسائل انسان شبیه سازی شده بر آمده‌اند. این مسئله چنان جایگاهی در مباحثات جاری پیدا کرد که «بحث قرن» نامیده شد و همین، به نیکی اهمیت طرح آن را برای محققان این مرز و بوم نشان می‌دهد. این حادثه مانند ره آورد های دیگر علمی مسائل حقوقی خاصی را بر می‌انگیزد که طرح آن در مجموعه های قانون گذاری و نوشته های حقوقی سابقه ندارد و از آنجا که اداره و تنظیم این پدیده

¹ eugenism

به وسیله مقررات برای پایداری نظم جامعه ضروری می باشد، دانش حقوق ناگزیر است حداقل همراه این مسئله نوظهور گام بر دارد و چون سایه ای آن را دنبال کند.

تا کنون تحقیقات اندکی در زمینه شبیه سازی انسانی در ایران انجام شده است که عبارتند از:

۱. مبانی حقوقی شبیه سازی انسان؛ محقق در این پژوهش پس از بحث از مباحث اخلاقی و دینی به بررسی آموزه های بین المللی و وضعیت حقوقی داخلی برخی از کشورها در این خصوص پرداخته است.

۲. بررسی شبیه سازی انسانی از دیدگاه حقوق خصوصی؛ محقق در این پژوهش ضمن بررسی ماهیت شبیه سازی، به بررسی آثار شبیه سازی در حوزه حقوق خصوصی از قبیل نسب، مالکیت و مالکیت معنوی پرداخته است.

۳. چالش های شبیه سازی انسان از دیدگاه حقوق بین الملل؛ که هدف اصلی محقق در آن بررسی چالش های شبیه سازی انسان از دیدگاه حقوق بین الملل است تا از طریق شناسایی مزایا و معایب این پدیده نوظهور و همچنین موضع جهانی در قبال آن بتوان به جهت گیری کشورمان در فعالیت ها و همکاری های بین المللی کمک نموده و به طریق اولی توجه مقام قانون گذار به ضرورت تنظیم قوانین داخلی در این زمینه جلب شود.

۴. بررسی وضعیت حقوقی اطفال شبیه سازی شده؛ محقق در این پژوهش به بررسی مشروعیت شبیه سازی و احکام حقوقی طفل شبیه سازی از قبیل نسب، حضانت، محرمیت، تابعیت، اهلیت و ارث پرداخته است.

با عنایت به توانایی علمی کشورمان و احتمال انجام شبیه سازی انسانی در آینده نزدیک جهت رفع ابهامات حقوقی، اخلاقی و شرعی این دستاورد علمی، باید تحقیقات بیشتری در این زمینه

¹. پایان نامه کارشناسی ارشد، محقق: تینا در کی، دانشگاه تهران.

². پایان نامه کارشناسی ارشد، محقق: مریم خاقانی، پردیس بین المللی کیش، دانشگاه تهران.

³. پایان نامه کارشناسی ارشد، محقق: زهرا سیف، دانشگاه تهران.

⁴. پایان نامه کارشناسی ارشد، محقق: زهرا رهسپار، پردیس قم، دانشگاه تهران

صورت بگیرد. لذا هدف از انجام پژوهش حاضر بررسی ابعاد علمی، اخلاقی، فقهی و حقوقی شبیه سازی انسان از نوع مولد است.

لازم به ذکر است، در خصوص مسئله شبیه سازی انسان سؤالات متعدد حقوقی مطرح است. اما با توجه به موضوع و هدف پژوهش حاضر، مقصود نهایی یافتن پاسخی برای پرسش های زیر است:

(۱) مفهوم شبیه سازی انسان چیست؟

(۲) آیا این پدیده از دیدگاه اخلاق و ادیان توجیه پذیر است یا با موانعی روبرو است و اگر موانعی وجود دارد، آیا قابل رفع و توجیه است یا خیر؟

(۳) موضع فقه اسلامی در قبال این پدیده چه می تواند باشد؟

(۴) قرارداد شبیه سازی انسان چه نوع قراردادی است؟

(۵) برخی از آثار حقوقی بار شده بر فرد شبیه سازی شده نظیر اهلیت و نسب چیست؟

برای پاسخگویی به سؤالات مطروحه فرضیاتی قابل طرح است که به بیان آنها خواهیم پرداخت و در واقع تلاش ما در این پژوهش این است که با بهره گیری از منابع و ادله فقهی، اصول کلی حقوقی، مواد قانونی و قواعد عمومی راه حل های مناسبی برای پاسخگویی به مسائل فقهی و حقوقی نوظهور ناشی از شبیه سازی انسان ارائه نمایم.

قضاوت نهایی در خصوص امکان یا عدم امکان حمایت از این پدیده، در شناخت درست و کاملی از ماهیت و مبانی حقوقی آن است که این پژوهش سعی بر آن دارد تا جوانب اخلاقی، فقهی و حقوقی این فن آوری را مورد بررسی قرار داده و به جهت گیری کشورمان در این خصوص کمک کرده و به طریق اولی توجه قانون گذار را به ضرورت تنظیم قوانین داخلی جلب نماید.

این پایان نامه راجع به جنبه های ژنتیکی شبیه سازی نیست با این وجود برای تجزیه و تحلیل حقوقی شبیه سازی و تطبیق آن با قواعد حقوقی باید آن را بشناسیم.

لذا در فصل اول به مباحث مربوط به مبانی علمی و پیشینه شبیه سازی و بررسی آن از دیدگاه اخلاق و ادیان الهی پرداختیم. این فصل از اهمیت خاصی برخوردار است زیرا ماهیت شبیه سازی را در کنار ادعاهای موافق و مخالف شبیه سازی طرح می کند تا امکان تحلیل بهتر ادعاهای مربوط فراهم آید.

در فصل دوم به بررسی دیدگاه فقه اسلامی در خصوص شبیه سازی انسان می پردازیم و دیدگاه فقهای مسلمان اعم از عامه و امامیه بیان کرده و به تحلیل دلایل ایشان خواهیم پرداخت.

در فصل سوم به بررسی قرارداد شبیه سازی انسان، عوامل محدود کننده قرارداد مذکور و برخی از احکام حقوقی طفل شبیه سازی شده نظیر اهلیت و نسب خواهیم پرداخت. لازم به ذکر است موضوعاتی چون ارث، حضانت و ولایت ذیل عنوان کلی نسب می آید زیرا پیرو و تابعی از آن هستند.

فصل اول:

مبانی علمی شبیه سازی انسان و بررسی آن از دیدگاه اخلاق و ادیان الهی

ظهور فناوری های جدید تمام عرصه ها را دستخوش تحول ساخته و در این راستا، علم پزشکی و ژنتیک نیز به سرعت پیشرفت نموده و روش های درمانی و اطلاعاتی جدیدی در مورد ساختار فیزیکی و ژنتیکی موجودات زنده ارائه شده است. این تغییر و تحول گسترده، زمانی نمود بیشتری پیدا می کند که نتیجه آن از نظر عموم مردم و حتی زمامداران امور قابل تأمل و بحث باشد.

شبهه سازی انسان به اندازه کافی این بحث را برانگیخت. چرا که جامعه جهانی با پیشرفت هایی در علم پزشکی و ژنتیک روبرو شد که تولید مثل موجود زنده ای را بدون دخالت ژنتیکی جنس مخالف به ارمان آورد. این تحول، حتی آن زمان که دایره اجرا و اعمال پیشرفت مذکور به انسان کشیده نشده بود، متفکران اخلاق زیستی، جامعه پزشکی و در نهایت دولتمردان را به چالش واداشت. چرا که آنها یقین داشتند که به زودی فناوری جدید برای بازتولید انسان نیز استفاده خواهد شد. طبیعت واقعه _ همانند سایر پدیده های نوظهور علمی _ ایجاب می کرد که عده ای به عنوان موافق و عده ای با داعیه مخالفت ابراز وجود کنند. به زودی این دسته ها شکل گرفت و هر کدام با دلایلی که داشتند، درصدد اثبات خوب یا بد بودن شبهه سازی برآمدند.

برخی این فن آوری را تنها در عرصه حیوانی جایز دانسته و هر گونه شبهه سازی در عرصه انسانی را نامشروع و حرام می دانند و آن را دخالت در خلقت خداوند و اهانت به ذات کرامت بشری تلقی می کنند. در مقابل برخی آن را جایز دانسته و برای بشریت مفید و سودمند می شمارند.

علی رغم آن که عده زیادی از دانشمندان مشغول مطالعه و تحقیق در این زمینه هستند و کتب و مقالاتی نیز در این خصوص ارائه شده است، با این وجود این مسئله هنوز قابل بحث و بررسی است. در این فصل ابتدا به تبیین مفهوم شبهه سازی و پیشینه آن (مبحث اول) می پردازیم، سپس به بررسی ماهیت شبهه سازی انسان (مبحث دوم) خواهیم پرداخت. در مبحث سوم شبهه سازی انسانی را از دیدگاه اخلاق بررسی خواهیم کرد، سرانجام دیدگاه ادیان الهی را در این خصوص بیان می کنیم. (مبحث چهارم).

مبحث نخست: مفهوم شبیه سازی و پیشینه آن

شبیه سازی یکی از بحث برانگیزترین مباحثی است که نه تنها در دنیای علم، بلکه در بین تمام اقشار جامعه مطرح می باشد. این دانش با تمام یافته های تاکنون بشری متفاوت است و اگر کوچک ترین سهل انگاری در شناخت همه جانبه و کاربرد آن صورت گیرد، عواقب بسیار خطرناکی می تواند برای بشریت به دنبال داشته باشد. تحقق این شاهکار خارق العاده حامل مخاطرات و تهدیدها، همچنین منافع و مزایای بی شماری برای طبیعت و حیات آدمی است و شاید نخستین باری است که آدمی در مسیر تعیین سرنوشت خود قدم بر می دارد. هم اینک محققان و دانشمندان، نخستین آزمایش های خود را در این باره انجام داده اند و جهان بی صبرانه و مشتاقانه در انتظار تحقق چنین امری است.

بدیهی است که بیان هر واژه و ذکر هر عبارتی، در وهله اول معانی ای را به ذهن متبادر می سازد. اصطلاح «شبیه سازی» نیز از این قاعده مستثنی نمی باشد. لذا در این مبحث پس از تبیین مفهوم شبیه سازی (گفتار اول) به بررسی پیشینه آن (گفتار دوم) می پردازیم.

گفتار نخست: مفهوم شبیه سازی

اصطلاح شبیه سازی^۱ در متون مختلف به معانی گوناگونی به کار رفته است برای مثال در مقاله «یادداشت هایی در باب شبیه سازی» دو معنا برای آن در نظر گرفته شده است.^۲ گاهی مقصود از این اصطلاح، ایجاد مجموعه ای سلول از سلول واحد است و گاهی مراد، تقسیم تخمک بارور شده و ایجاد دو موجود مشابه است.^۳ واژه شبیه سازی در این نوشتار معادل «کلونینگ» به کار برده شده که خود این اصطلاح از تعبیر «کلون»^۴ برگرفته شده است. برخی به جای تعبیر شبیه سازی، از کپی سازی، تکثیر سازی، تکثیر مصنوعی، همانه سازی، همسان سازی، همانند سازی، روگرفت، نشا کردن و مشابه سازی استفاده کرده اند، اما تعبیر شبیه سازی از معادل های دیگر رواج و مقبولیت بیشتری

1. cloning

2. Notes on Cloning, available at: www.vatican.va ۹۲/۲/۵ مراجعه در تاریخ

3. ibid

4. clone

دارد. در زبان انگلیسی، نخستین بار هالدین^۱ ژنتیک دان و فیزیولوژیست انگلیسی این اصطلاح را به معنای امروزی آن به کار برد؛ اما پیش تر از آن به حوزه گیاه شناسی تعلق داشت و به معنای «مجموعه ای از موجودات که بدون دخالت جنسیت از نیای مشترکی پدید آمده باشند» به کار رفت.^۲

این واژه، از واژه لاتینی colonia و coloniae ریشه گرفته که خود از واژه یونانی klwn به معنای جوانه و قلمه یک گیاه آمده است.^۳ کاربردهای مختلف این واژه نشان دهنده یک عنصر مشترک است؛ ایجاد موجودی مشابه موجود اصلی بدون دخالت عنصر جنسی. بدین ترتیب، می توان کلونینگ را به تولید مثل غیر جنسی ترجمه کرد. تولید مثل غیر جنسی در تقابل با تولید مثل جنسی قرار دارد.

گفتار دوم: پیشینه شبیه سازی

شبیه سازی که شامل فرآیند تولید مثل غیر جنسی می باشد، پدیده ای جدید نیست و به طور طبیعی در تکثیر غیر جنسی گیاهان (هاگ سازی، قلمه زنی، ساقه های رونده)، جوانه زدن در مخمر آبجو، تشکیل جنین دو قلوهای مشابه و تکثیر یاخته ها برای پوست صدمه دیده در فرآیند معمول بهبود پوست، محقق می شود.^۴ بنابراین، شبیه سازی به خودی خود یک فرآیند طبیعی و متعارف است و نه یک امر صرفاً مصنوعی و خلق شده توسط انسان.^۵

همچنین، تکنیک های شبیه سازی از سوی بشر برای قرون متمادی در مورد محصولات کشاورزی و در باغبانی مورد استفاده قرار گرفته است.^۶ در نتیجه می توان گفت شبیه سازی یک پدیده سنتی و تاریخی است و نه یک تحول جدید در عرصه علم و فن آوری. در عین حال شبیه سازی با بهره

^۱ J.B.S. Haldane

^۲ اسلامی، حسن، شبیه سازی انسانی از دیدگاه آیین کاتولیک و اسلام، ناشر، مرکز مطالعات و تحقیقات ادیان و مذاهب، ۱۳۸۶، ص ۶۸.

^۳ همان

^۴ What Are some Types of Cloning, available at: www.wisegeek.com. ۹۲/۳/۱۰ مراجعه در تاریخ

^۵ "Human Cloning" available at: wikipedia.org ۹۲ /۳/۱۰ مراجعه در تاریخ

^۶ History of Cloning, available at: science.jrank.org ۹۲/۳/۲۲ مراجعه در تاریخ

گرفتن از فناوری های نوین، که خود حاصل شناخت علمی انسان نسبت به ژن ها و کارکرد آنهاست، وارد مراحل جدید و پیچیده ای گردیده است که از قدمت چندانی برخوردار نیست.^۱

سابقه علمی و تاریخی شبیه سازی تا پیش از تولد دالی (بند اول) و چگونگی تولد دالی (بند دوم) موضوعاتی هستند که در این گفتار به بیان آنها خواهیم پرداخت.

بند نخست: سابقه علمی و تاریخی شبیه سازی تا پیش از تولد دالی

در اواخر قرن ۱۹ میلادی، دانشمند آلمانی به نام «جاکوبس لوب»^۲، نخستین آزمایش موفقیت آمیز شبیه سازی را انجام داد. وی مطالعات خود را بر روی فرآیند بکرزایی متمرکز نمود و در حین تحقیقات خود، پی برد که اگر یک تخمک زن تحت تأثیر ضربه مشخصی قرار بگیرد، آسیب دیده و دچار پارگی شده و سیتوپلاسم آن به خارج ریخته می شود که این امر موجب به وجود آمدن دوقلوی تخمک نخستین می گردد.^۳

«هانس اسپیمان»^۴ دیگر دانشمند رویان شناس آلمانی، در سال ۱۹۰۱ میلادی توانست رویان دو سلولی سمندر آبی را دو نیم و از آن، ۲ لارو تولید کند. وی همچنین در سال ۱۹۱۴، برای اولین بار روش «انتقال هسته» یا NT^۵ را با موفقیت انجام داد. اسپیمان در این روش ابتدا با یک تار مو، «سلول تخمک تازه بارور شده»^۶ را به طور جزئی منقبض کرد، به گونه ای که هسته در یک سمت و سیتوپلاسم در سمت دیگر قرار گرفت. سمتی که دارای هسته بود با موفقیت تا مرحله ۱۶ سلولی تقسیم گردید. در این مرحله یک هسته به سمتی که سیتوپلاسم در آن قرار داشت لغزید و در نتیجه در این قسمت نیز تقسیم سلولی آغاز و منجر به تولید دوقلوی ۲ لارو شد. این آزمایش ثابت کرد که هسته جدا شده از مرحله ۱۶ سلولی می تواند مستقیماً به لارو دیگری تبدیل گردد.^۷

^۱ .مراجعه در تاریخ ۹۲/۳/۳۰ Human Cloning :History, available at: Wikipedia.org

^۲ .Jacques Loeb

^۳ . محمدی، علی، شبیه سازی انسان (تأملات علمی، اخلاقی، حقوقی و فقهی)، نشر معارف، چاپ دوم ۱۳۸۹، صص ۲۹-۳۰.

^۴ .Hans Spemann

^۵ Nuclear Transfer

^۶ .Newly fertilized egg

^۷ .See: Di Berardino, M.A., "Cloning: Past, Present, and the Exciting Future". available at: www.faseb.org ۹۳/۴/۱ مراجعه در تاریخ

در دهه های ۱۹۴۰ و ۱۹۵۰ میلادی، گونه های مختلفی از رویان های پستانداران، با روش «دو نیم کردن رویان»^۱ کلون گردیدند، لیکن موفقیت در این آزمایش ها محدود به رویان هایی بود که پیش از لانه گزینی^۲ در رحم به دو نیم تقسیم شده باشند.^۳

در سال ۱۹۵۲، دو رویان شناس آمریکایی به نام های «روبرت بریگس»^۴ و «توماس کینگ»^۵ موفق شدند برای اولین بار هسته سلول های اولیه رویان یک قورباغه پلنگی را با موفقیت به تخمک های هسته زدایی شده همان قورباغه انتقال دهند، که نتیجتاً یک نوزاد قورباغه متولد گردید.^۶

«جان گوردن»^۷، زیست شناس انگلیسی، در سال ۱۹۶۲ میلادی موفق شد با انتقال هسته سلول های روده ای چندین بچه قورباغه به درون تخمک های هسته زدایی شده، قورباغه های بالغی را تولید کند. آزمایش های گوردن نشان داد که طی تمایز سلولی، اطلاعات سلولی از دست نمی روند و اصلاً نیازی به تغییر در ساختار ژن و رمزهای ژنتیکی نیست، بلکه این فرآیند اساساً به چگونگی بیان ژن ها و تنظیم بروز آنها وابسته است. این آزمایش ها در سلسله آزمایش های کلونینگ نیز بسیار حائز اهمیت است، زیرا او ثابت کرد یک رویان تکامل یافته یا سلول های متمایز شده را می توان مجدداً فعال کرد و در نتیجه حیات جدیدی را ایجاد نمود. فهم این نکته مهم باعث شد تا تحقیقات بعدی به سوی شبیه سازی پستانداران معطوف گردد.^۸

تا سال ۱۹۹۵، فعالیت های بسیاری در دنیا در این زمینه انجام شد و کشورهای قدرتمند، بودجه های گزافی را به انجام تحقیقات در رابطه با همانند سازی اختصاص دادند، از جمله آمریکا که در سال ۱۹۸۰ گروهی از دانشمندان را به سرپرستی «جیمز واتس»^۹، مأمور بررسی و تعیین موقعیت هشتاد هزار ژن که از جمله ژن های اصلی حیات انسان هستند، نمود.^{۱۰}

1. Embryonic Development and induction

2. Implantation

3. Marie A. Di Berardino, ibid.

4. Robert Briggs.

5. Thomas King.

۶. محمدی، علی، پیشین، ص ۳۱.

7. John Gordon.

۸. به نقل از محمدی، علی، پیشین، ص ۳۴.

9. James Watts.

۱۰. روزنامه ایران، شماره ۳۶۵۹، مورخ ۸۶/۳/۲۱، ص ۱۳.